

УДК 631.152:005

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14176343>

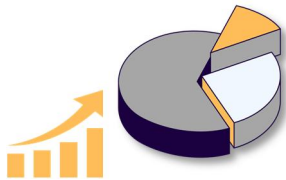
Особливості відтворювального процесу в функціонуванні суб'єктів аграрного бізнесу в контурах управління безпекою їх діяльності

Богданюк Ігор Васильович

кандидат юридичних наук, старший дослідник, заступник директора з організаційно-наукової роботи та трансферу технологій, Інститут тваринництва Національної академії аграрних наук України, <https://orcid.org/0000-0003-4782-9986>

Прийнято: 18.10.2024 | Опубліковано: 29.10.2024

Анотація. В роботі проаналізовано особливості відтворювального процесу в аграрному секторі, який є основою стабільного функціонування підприємств та визначає їх здатність до нарощення виробничого потенціалу, підвищення якості продукції, адаптації до ринкових умов і забезпечення економічної безпеки. Економічні особливості сільського господарства як галузі господарського комплексу визначають специфічний набір технічних і організаційних умов, які характеризують відтворювальні процеси в цьому секторі. В умовах сучасної глобалізації та посилення конкуренції аграрні підприємства стикаються з численними викликами: коливання цін на ресурси та сільськогосподарську продукцію, кліматичні зміни, посилення залежності від фінансових та природних ресурсів, потреба в інноваціях тощо. Тому для підприємств аграрного бізнесу важливим є формування ефективної відтворювальної системи, яка не тільки дозволить забезпечити стабільність діяльності, але й сприятиме управлінню ризиками та підвищенню рівня їх

економічної безпеки. Відтворення основних засобів у сільському господарстві сьогодні зумовлене не лише специфікою галузі, вартісної та натурально-речовинної складової основних засобів, а й економічною ситуацією, яка стримує техніко-технологічне оновлення сільськогосподарського виробництва. Особливості відтворювального процесу в аграрному бізнесі включають низку специфічних аспектів, таких як сезонність виробництва, залежність від природних умов, потреба в особливих технічних засобах, висока вартість основних засобів виробництва, зокрема земельних ресурсів. Ці особливості вимагають комплексного підходу до управління відтворенням ресурсів, забезпечення їх оптимального використання та модернізації. Відтворення ресурсів, включаючи матеріальні, фінансові, кадрові, земельні та технологічні, забезпечує підприємствам стабільність і конкурентоспроможність, дозволяє досягати кращих результатів виробництва, мінімізувати ризики, пов'язані з їхньою діяльністю, та підвищувати стійкість до зовнішніх загроз.

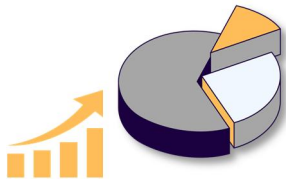
Ключові слова: відтворення, ресурси, безпека, особливості, суб'єкти бізнесу, розвиток.

Features of the reproduction process in the functioning of agribusiness entities withing the framework of management of their activity security

Bohdaniuk Ihor Vasylovych

PhD in Legal Sciences, Senior Researcher, Deputy Director for Organizational and Scientific Work and Technology Transfer, Institute of Animal Husbandry of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-4782-9986>

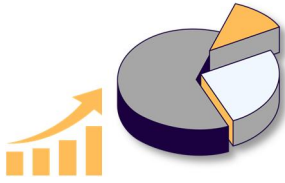
Abstract. The work analyzes the peculiarities of the reproductive process in the agricultural sector, which is the basis of the stable functioning of enterprises and determines their ability to increase production potential, improve product quality,

adapt to market conditions and ensure economic security. The economic features of agriculture as a branch of the economic complex determine a specific set of technical and organizational conditions that characterize reproductive processes in this sector. In the conditions of modern globalization and increased competition, agricultural enterprises face numerous challenges: fluctuations in the prices of resources and agricultural products, climate changes, increased dependence on financial and natural resources, the need for innovations, etc. Therefore, it is important for agrarian business enterprises to form an effective reproduction system, which will not only ensure the stability of their activities, but also contribute to risk management and increase the level of their economic security. The reproduction of fixed assets in agriculture today is determined not only by the specifics of the industry, the valuable and natural-material component of fixed assets, but also by the economic situation, which restrains the technical and technological renewal of agricultural production. Features of the reproductive process in agrarian business include a number of specific aspects, such as seasonality of production, dependence on natural conditions, the need for special technical means, high cost of the main means of production, in particular, land resources. These features require a comprehensive approach to managing the reproduction of resources, ensuring their optimal use and modernization. Reproduction of resources, including material, financial, personnel, land and technological, ensures stability and competitiveness of enterprises, allows to achieve better production results, minimize risks associated with their activities, and increase resistance to external threats.

Keywords: reproduction, resources, security, features, business subjects, development.

Постановка проблеми. Стійкий процес відтворення є основою для забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. Він дозволяє підвищити продуктивність, забезпечувати достатню кількість продовольства і стабільні доходи. Тому особливості відтворення в сільському господарстві

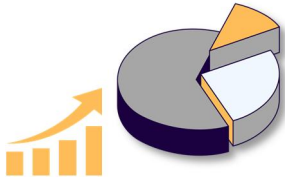
потребують особливої уваги до ризиків і стратегії інвестування в основні та оборотні засоби, що сприятиме довготривалому зростанню та розвитку галузі.

Управління відтворенням у рамках економічної безпеки передбачає не лише стратегічне планування та оптимізацію витрат, але й створення довгострокових умов для збереження та примноження потенціалу аграрних підприємств, які сприяють стійкому розвитку та захисту їх економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій Відтворювальний процес є складною системою сталого відтворення матеріальних благ і послуг, необхідні задоволення суспільних потреб. Ще з ранніх часів становлення економіки як науки вченими теоретиками приділяється велика увага питанням дослідження відтворення, оскільки відтворення є ключовою та основною ланкою економіки, має велике значення та відіграє найважливішу роль у життєдіяльності суспільства та підприємств.

Відтворювальний процес в аграрному секторі вивчався як українськими, так і зарубіжними вченими, які зробили значний внесок у розуміння механізмів розвитку, ефективного використання ресурсів і забезпечення стійкості аграрного бізнесу, зокрема Борисова В. А. [3], Гончаров С. М. [4], Копитко В. І. [5], Копитко О. В. [5], Кустіч Л. О. [7], Кушнір Н. Б. [4], Ліпський Ю. В. [8], Романюк І. А. [9], Солонка О. [10], Трусова Н. В. [11] та інші. Ці вчені пропонують різні підходи до дослідження відтворення в аграрному секторі, а також інноваційних підходів до підтримки стабільного розвитку аграрних підприємств.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на широке висвітлення зазначеної тематики, багато питань, пов'язаних із відтворювальним процесом суб'єктів аграрного бізнесу, залишаються недостатньо вивченими. Зокрема необхідним є проведення аналізу специфіки відтворювальних процесів у контексті аграрного бізнесу,

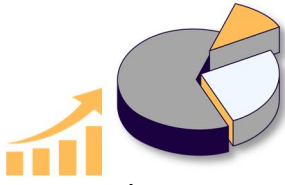
зокрема виявлення особливих аспектів, що впливають на відновлення ресурсів та забезпечення стабільності підприємств в умовах аграрної галузі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є дослідження особливостей відтворювального процесу аграрних підприємств у контексті управління економічною безпекою їх діяльності. Важливо провести огляд сучасних наукових і практичних підходів до відтворювальних процесів у аграрному бізнесі та їхніх безпекових аспектів. Це допоможе показати, чому саме безпека відтворення є критичною, а також виявити існуючі прогалини, які потребують уваги. Проведення дослідження є актуальним адже відтворення ресурсів є не лише засобом забезпечення безперервності діяльності, але й суттєвим чинником підтримки конкурентоспроможності й економічної стабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження У тлумачному словнику економіста [4] відтворення представлено як процес виробництва благ, що безперервно триває (незатухаючий, нескінченно повторюваний), по ходу якого відновлюються (відтворюються) і життєві засоби, і їх виробники (людина як споживач і як робоча сила), і виробничі відносини між учасниками цього суспільного процесу.

Н. В.Трусов вважає, що економічна категорія «відтворення» означає безперервне відновлення виробництва товарів, духовних благ та послуг, на основі якого проходить процес відтворення елементів економічної системи , таких як продуктивні сили, організаційно-економічні, техніко-економічні та виробничі відносини і господарського механізму [11].

В. І. Копитко зазначає, відтворення - це поновлюваний і повторюваний процес руху сільськогосподарського виробництва, який зумовлюється потребою задоволення нужд суспільства у продукції та продовольстві. Автор наголошує, основною стадією процесу відтворення є виробництво продукції, яке є процесом перетворення економічних ресурсів у економічний продукт [5].

Відтворення в економіці - це процес постійного оновлення й заміни ресурсів, які використовуються в господарській діяльності, з метою забезпечення безперервності виробничих процесів. Це поняття охоплює не тільки матеріальні та фінансові ресурси, а й людський капітал, інноваційні технології та інші економічні активи, необхідні для стабільного функціонування та розвитку підприємства. Відтворення відіграє важливу роль у забезпеченні стійкого економічного розвитку підприємства та його здатності протистояти різним ризикам і загрозам. Успішне управління процесом відтворення дозволяє підприємствам оновлювати свої активи, підтримувати конкурентоспроможність і забезпечувати зростання у довгостроковій перспективі.

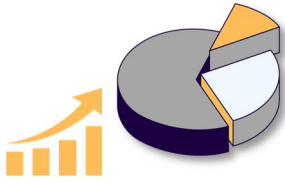
Як зазначається в роботі [8], економічна сутність відтворення полягає в постійному оновленні економічних відносин, що стосуються процесів виробництва, розподілу, обміну та споживання сільськогосподарської продукції й виробничих ресурсів у стабільних або розширених обсягах..

Відтворення в сільському господарстві має свої особливості, які обумовлені специфікою галузі. Цей процес відзначається різноманітністю умов і чинників, серед яких сезонність, природно-кліматичні умови, біологічні ресурси та великий вплив зовнішнього середовища [10].

1. Сезонність виробництва: сільське господарство залежить від природних сезонів, що впливає на відтворювальні цикли. Виробничий процес не є безперервним, а значною мірою прив'язаний до календарного року, наприклад, час посіву, збору врожаю тощо.

2. Природно-кліматична залежність: урожайність, якість продукції та процес відтворення залежать від природно-кліматичних умов, які неможливо контролювати. Це робить планування та прогнозування ресурсів складнішим, а також підвищує ризики.

3. Біологічний характер виробництва: у процесі відтворення сільського господарства велике значення має відновлення біологічних ресурсів

(рослин, тварин), що потребує часу і є нерозривно пов'язаним із природними циклами. Наприклад, час для росту рослин або відтворення поголів'я тварин.

4. Значна частка оборотних засобів: оборотні засоби у вигляді насіння, добрив, кормів і пального відіграють вирішальну роль у сільському господарстві. Їх відтворення є життєво необхідним для кожного циклу виробництва, а їх потреба залежить від сезону та типу виробництва.

5. Знос основних фондів: сільськогосподарська техніка, будівлі та обладнання зношуються швидше через інтенсивне використання у сезонний період. Це вимагає значних капіталовкладень на відновлення та оновлення основних фондів, що відрізняє галузь від інших.

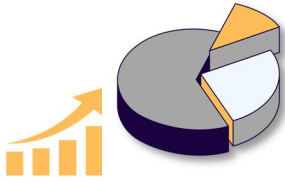
6. Ризики та невизначеність: висока залежність від погодних умов, шкідників, хвороб рослин і тварин підвищує рівень ризику, а значить і потребу в страховому захисті та державній підтримці. Невизначеність ускладнює планування і процес відтворення.

7. Інвестиції та підтримка: сільське господарство часто потребує державної підтримки, субсидій та кредитів для забезпечення відтворення ресурсів, оскільки галузь є стратегічною для забезпечення продовольчої безпеки.

Досліджуючи процес відтворення, необхідно зазначити, що воно має місце на мікро- та макрорівнях. Отже, у відтворенні можна виділити дві сторони: загальне та особливе, обумовлене наявністю суттєвих відмінностей у процесі відтворення на мікро- та макрорівнях.

Так, на мікрорівні (суб'єкт господарювання) відтворення набуває форми кругообігу капіталу. Отже, для цього процесу характерні три стадії: грошова, виробнича і товарна. При цьому першу та третю стадії можна об'єднати в одну - сферу обороту, в той час як друга утворює сферу виробництва.

Особливість відтворення на мікрорівні полягає в тому, що на перший план у процесі кругообігу капіталу суб'єкта господарювання виступає вартісний аспект руху активів: важливо, щоб гроші дали приріст, у зв'язку з чим

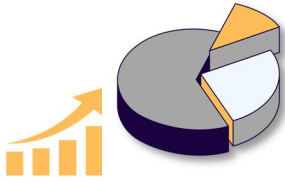

передбачається, що суб'єкт господарювання робить те, що приносить комерційний успіх (прибуток). Так, відповідно до ринкових законів (економічних інтересів) інвестиції мають бути вкладені у виробництво, яке принесе прибуток. У зв'язку з цим аграрна галузь, нестійка, що несе особливий ризик, з урахуванням як факторів невизначеності не тільки економічних, а й природних екстерналій, які істотно впливають на результативне господарювання аграрних суб'єктів економіки, відноситься на далекий план у міжгалузевій конкуренції щодо залучення інвестицій як важливий чинник відтворення.

На макрорівні (суспільство, народне господарство) особливого значення набуває натурально-речовий аспект відтворення. Це означає, що відтворення у вартісній формі тепер доповнюється проблемою відтворення в кожній потенційній галузі сфері народного господарства, оскільки суспільство на відміну одиничного суб'єкта господарювання неспроможне виробляти якийсь один вид продукції, оскільки потребує задоволення всебічних потреб, які ще й збільшуються з його розвитком (збільшення чисельності, підвищення рівня життя населення). Отже, інвестиції мають спрямовуватися, передусім, у розвиток тих галузей, продукція яких має стійким споживчим попитом. Оскільки продовольство відповідає даному критерію, аграрна галузь як сектор економіки, що забезпечує продовольчу безпеку країни, правомірно належить до стратегічних пріоритетів інвестування.

Матеріальною основою відтворювального процесу є основні фонди. Численні автори вітчизняної та зарубіжної економічної літератури при використанні термінів основні засоби – основні фонди – основний капітал, говорять про засоби праці, що використовуються під час виробництва продукції, виконання робіт або надання послуг або для управління організацій протягом періоду, що перевищує дванадцять місяців або звичайного операційного циклу, якщо він перевищує один календарний рік.

Мета відтворення визначає коло конкретних завдань, які передбачають:

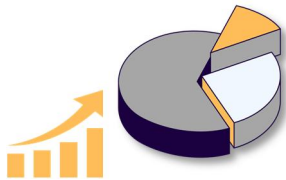

- відшкодування основних фондів, що вибувають;
- збільшення маси основних фондів з метою розширення обсягу виробництва;
- вдосконалення видової, технологічної та вікової структури основних фондів, тобто підвищення технічного рівня виробництва.

У сільському господарстві відтворювальні процеси можна представити як підсистему суспільного відтворення, або ж, як формування сприятливих умов розвитку економіки галузі шляхом інтеграції одиничних відтворювальних процесів лише на рівні сільськогосподарських організацій. Галузева інтеграція відтворювального процесу організацій сільськогосподарського призначення здійснюється через певний життєвий цикл, у відтворювальному процесі він є деяким видом замкнутої схеми: виробництво – розподіл – обмін – споживання.

Необхідно також відзначити специфічну особливість відтворювального процесу у сільському господарстві. Її сутність у тому, що спочатку створений процесі виробництва продукт у натуральному вираженні на стадії розподілу в повному обсязі перетворюється на стадію обміну, оскільки певна частина виробленого продукту, минаючи стадію ринкового обміну, перетворюється на незмінної формі у новий відтворювальний цикл. Це, у свою чергу, є натуральною формою інвестування, тобто пряме (безпосереднє) інвестування стосовно відтворювального процесу у сільському господарстві. Отже, сільському господарстві має місце інвестування у натуральному вираженні, минаючи проміжний етап формування капіталу грошової форми.

Важливим елементом розширеного відтворення в аграрному секторі економіки є раціональне використання наявних можливостей (насамперед, біологічного потенціалу), що дозволяє, з урахуванням комплексу інтенсивних факторів, підвищувати продуктивність землі та тварин, збільшувати обсяги випуску та продажу якісної продукції (понад беззбиткового рівня, тобто, у прибутковій зоні), з адекватною оптимізацією питомої собівартості та цін.

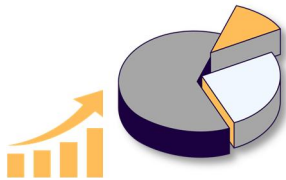
В якості необхідного імперативу відтворювального процесу розвитку в сільському господарстві виступає структурний фактор, що безперервно адаптується до умов виробництва, що змінюються, залежно від специфіки підгалузей і видів економічної діяльності, в тому числі, з позицій співвідношення рослинництва і тваринництва.

У рослинництві значимим є послідовне вдосконалення структури посівних площ, як з позицій поєднання і раціонального співвідношення гумусоемних і гумусонакопичувальних культур (для відновлення і підвищення ґрунтової родючості), так і з урахуванням ринкових вимог, що змінюються, до більшого виробництва тих чи інших видів продукції - в даний час , ріпаку та інших.

Структуризація тваринництва визначається необхідністю збільшення обсягів виробництва, насамперед, молочної та м'ясної продукції, з відповідною зміною складу стада, якісною трансформацією кормової бази та годівлі.

Кінцевими результатами відтворювального процесу функціонування сільськогосподарських організацій у тому чи іншому регіоні є виручка та прибуток від продукції, що дозволяють здійснювати рентабельну господарську діяльність, за умови беззбиткових обсягів продажу конкретних видів продукції

У відтворювальному процесі аграрної сфери значну роль відіграють нововведення, вони є лише частиною виробничого циклу, що розглядається, але характеризують ступінь застосування інноваційних технологій сільгосптоваровиробниками, а також встановлюють додаткові особливості етапів процесу відтворення. При впровадженні нововведень в аграрний сектор економіки загальноприйнятий життєвий цикл відтворення товарів та послуг являє собою взаємодію прямих та зворотних зв'язків на стадії розподілу та споживання, причому прямі зв'язки будуть зумовлені розвитком нових технологій, а зворотні розміщенням замовлень споживачів на купівлю удосконалених товарів та створення нових інновацій.

Вчені виокремлюють загальні методичні підходи щодо організації процесу відтворення ресурсного потенціалу - функціонально-інституційний, логістичний, ринковий [3, 6-15].

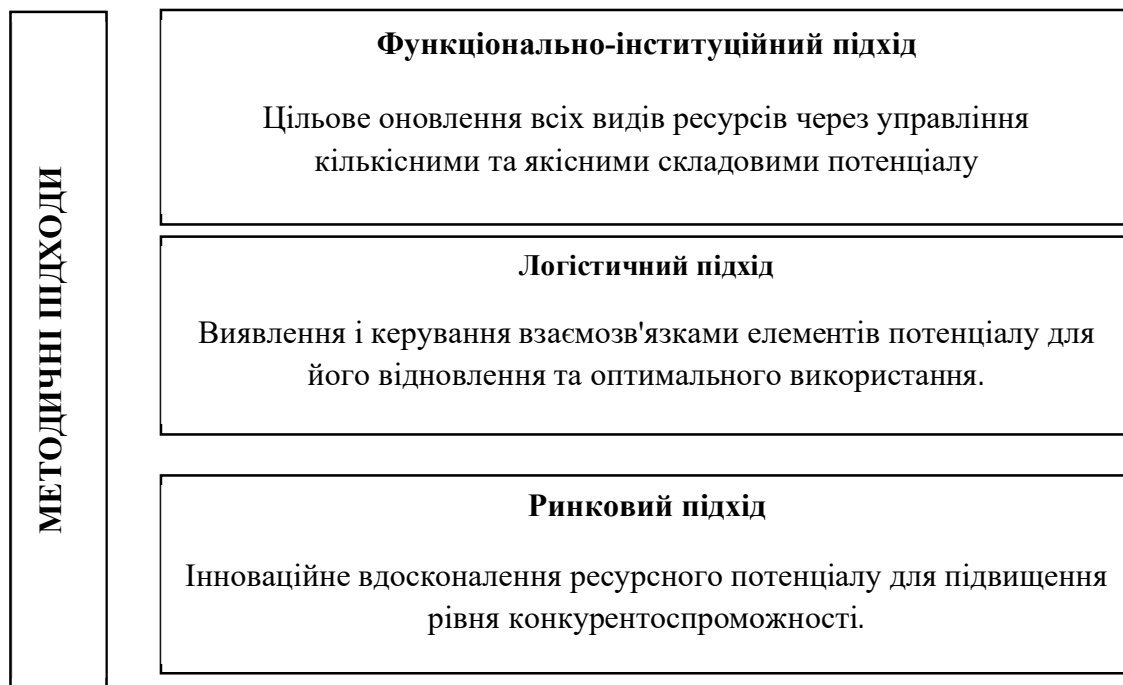

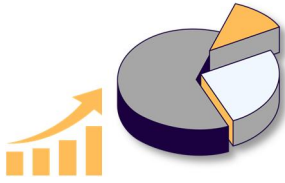
Рис.1 Методичні підходи щодо організації процесу відтворення ресурсного потенціалу

Джерело: розроблено на основі [3, 6-15].

Відтворення у сільському господарстві розглядають за процесним та ресурсним підходами. Процесний підхід, переважно, визначають, як безперервне відновлення процесу виробництва. При ресурсному підході зазначається, що відтворювальний процес - це відтворення основних факторів виробництва.

Слід окремо розглянути основні типи відтворювального процесу, які поділяються на розширене, просте, звужене.

1) Розширене відтворення. За такого типу відтворення здійснюється безперервне збільшення обсягів виробництва та обсягів споживання продукту. З'являється необхідність збільшення ресурсного забезпечення для відповідності зростаючим обсягам виробництва та споживання. Особливістю такого виду

відтворення є збільшення обсягів виробництва економічних благ. Відшкодовується як витрачений капітал, а й купуються ефективніші засоби виробництва, підвищується продуктивність та ефективність трудових ресурсів, підвищується кваліфікація працівників.

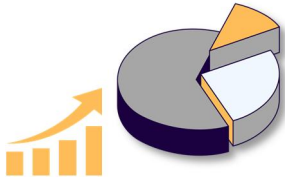
2) Просте відтворення. При такому типі відтворення обсяги виробництва та споживання не змінюються, не зазнають змін, відповідно поновлюються у тих самих розмірах та масштабах. Це процес виробництва, що безперервно повторюється, який є єдністю відтворення матеріальних благ, продуктивних сил і продуктивних відносин.

3) Звужене відтворення. Такий вид відтворення характерний за кризових умов. В основному характеризується скороченням обсягів виробництва та споживання, що призводить до погіршення національної економіки.

Найбільш широке поширення звужене відтворення має у сільському господарстві, оскільки для організацій цієї галузі характерні систематичні труднощі та ризики у процесі ведення діяльності.

Виробництво продукції підвищується двома шляхами – інтенсивним та екстенсивним. Дослідження показують що зростання виробництва в сільському господарстві досягається в основному екстенсивним шляхом розвитку. Інтенсивний розвиток відбувається за рахунок підвищення продуктивності праці, економічної ефективності використання виробничих ресурсів та правильного застосування інноваційних технологій. Екстенсивний розвиток полягає в забезпеченні зростання без зміни існуючої технології виробництва за рахунок розширення додаткових джерел ресурсів. Звідси висновок, що розширене відтворення поєднує в собі елементи як інтенсивного так і екстенсивного розвитку.

Для сучасної економіки характерний розширений тип відтворення, який характеризується як найбільш раціональний тип відтворення для збільшення кількості та якості продукції в кожному з наступних циклів. Зростання кількості та якості факторів виробництва досягається завдяки раціональному їх

застосуванню та інтеграції новітніх технологій та модернізації виробничого процесу.

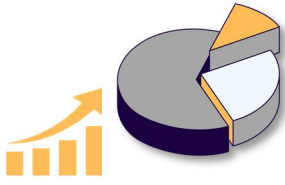
Висновки. Особливості відтворювального процесу у суб'єктів аграрного бізнесу вимагають впровадження ефективних механізмів управління, спрямованих на підтримку та зміцнення їх економічної безпеки. Відтворення ресурсів, включаючи матеріальні, фінансові, кадрові, земельні та технологічні, забезпечує підприємствам стабільність і конкурентоспроможність, дозволяє досягати кращих результатів виробництва, мінімізувати ризики, пов'язані з їхньою діяльністю, та підвищувати стійкість до зовнішніх загроз.

З огляду на важливість адаптації до кліматичних, економічних та ринкових змін, підприємства аграрного сектору повинні орієнтуватися на інноваційне оновлення ресурсного потенціалу, що сприятиме зростанню ефективності їх діяльності та покращенню позицій на ринку. Управління відтворенням у рамках економічної безпеки передбачає не лише стратегічне планування та оптимізацію витрат, але й створення довгострокових умов для збереження та примноження потенціалу аграрних підприємств, які сприяють стійкому розвитку та захисту їх економічної безпеки.

Список використаної літератури

1. Derhaliuk M., Popelo O., Tulchynska S., Mashnenkov K., Berezovskyi D. State policy of the potential-forming space transformation in the context of the regional development intensification. *CUESTIONES POLÍTICAS*, 2021. №39(70), p. 80-93.

2. Popelo O., Tulchynska S., Revko A., Butko M., Derhaliuk M. Methodological Approaches to the Evaluation of Innovation in Polish and Ukrainian Regions, Taking into Account Digitalization. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 2022. №25(1), p. 55-74.

3. Борисова В. А. Економічна сутність відтворення природного ресурсного потенціалу АПК: економічні аспекти. Суми : Видавництво «Довкілля», 2003. 372 с.

4. Гончаров С. М., Кушнір Н. Б. Тлумачний словник економіста. К.: Центр учбової літератури, 2009. 264 с.

5. Копитко В. І., Копитко О. В. Удосконалення системи відтворення матеріально-технічної бази аграрних підприємств АПК. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2021. Вип. 1. С. 19-24

6. Кривов'язюк, Ігор. Фактори впливу на процес прийняття управлінських рішень. *Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique. (Paris, 20 Septembre, 2024)*. Paris, France. DOI: 10.36074/logos-20.09.2024.006.

7. Кустіч Л.О. Діагностика та оцінка виробничо-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 19. С. 614-620

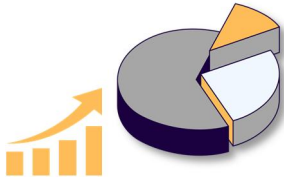
8. Ліпський Ю.В. Теоретичні підходи до процесу відтворення в сільському господарстві. *Агросвіт*. №17, 2024, С. 71-76

9. Романюк І.А. Особливості відтворювального процесу в аграрному секторі. *Агросвіт*. 2016. № 11. С. 12–15.

10. Солонка О. Особливості сільськогосподарського виробництва та пов'язані з цим ризики фінансової безпеки. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК*. 2015. № 22(1). С. 122-128

11. Трусова Н. В. Фінансова складова ресурсного відтворення сільськогосподарських підприємств. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2014. № 1. С. 243-247.

12. Ханін С.Г., Дергалюк М.О. Методологічні підходи щодо трансформації потенціалоформуючого простору регіональних економічних

систем під впливом інтелектуально-інноваційних детермінант. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. № 6. Т. 2. С. 44-48.

13. Рудаченко О. О., Єсіна В. О. Методи оцінки потенціалу економічних суб'єктів у системі соціально-економічного розвитку країни. *Приазовський економічний вісник*. 2020. Вип. 3(20). С. 118-122.

14. Овечкіна О. А., Іванова К. В. Огляд методів оцінки рівня інноваційного потенціалу економічних суб'єктів. *Економічний вісник Донбасу*. 2007. Вип. 4. С. 130-140.

15. Мікловда В.П., Шандор Ф.Ф., Кубіній Н.Ю., Мошак С.М., Шеверя М.Ю., Кубіній В.В. Стратегічний потенціал економічної системи: інноваційні та інституціональні механізми його активізації: монографія. Ужгород, 2014. 420 с.